

Tisztelt Vendégeink, Tisztelt Tanáraink, Dolgozóink, "Andrássys" Diákjaink!

A XX. századi magyar történelemnek két olyan eseménye van, amely világtörténelmi jelentőségűnek mondható, és így az európai történelemre gyakorolt pozitív hatása vitathatatlan: az egyik az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc, a másik a szovjet blokkot a demokratikus európai országoktól elválasztó határzár-rendszer, az ún. vasfüggöny felszámolása és a nyugati határ megnyitása a német menekültek előtt 1989-ben. A két esemény össze is függ: az egyik a Kádár-rendszerhez vezetett, a másik annak végét jelezte. És mindkét eseményt egyszerre ünnepeljük, hisz a forradalom kezdete 1956. október 23-a volt, az új államforma kikiáltására pedig 1989-ben ugyanezen a napon került sor.

Mai ünnepségünkkel az 1956-os forradalomra és szabadságharcra emlékezünk abból az alkalomból, hogy két nap múlva lesz kezdetének 55. évfordulója. Ünnepségünk szokatlan helyszíne pedig azzal kapcsolatos, hogy a mai napon egy olyan emléktábla avatására kerül sor, amely kapcsolatban van intézményünk egyik épületével, a mai fiúkollégiummal.

Mielőtt azonban erről beszélnék, röviden ismertetem: eddig milyen emléktábláink vannak, amelyek történelmi eseményekre emlékeznek.

1. NagySándor József honvédtábornok, aradi vértanú emléktáblája az egykori laktanya utolsó névadójának állított emléket. Egy már lebontott honvédségi épület falán volt, onnan került mai helyére.

2. Az egykori Osztrák-Magyar Monarchia 101-es gyalogezrede katonáinak és első világháborús hősi halottainak állít emléket egy 2001-ben – tíz évvel ezelőtt – elkészített emléktábla.

3. Az első világháborút Magyarországra vonatkozóan lezáró és az országot feldaraboló, megcsonkító trianoni békeszerződésre emlékezik 3. emléktáblánk, amelyet tavaly, a 90. évfordulón avattunk.

4. Az 1944-es magyar Holokausztra pedig, a magyar történelem leginkább felvállalhatatlan, szörnyű eseményére 2009-ben annak 65. évfordulójára készítettünk emléktáblát.

Ezek a táblák mind ugyanott vannak, a gimnáziumi A épület földszintjének aula felé néző falán. Aki nem tudott eddig róluk – és vannak ilyenek akár három-négy éve idejövő diákjaink között is, ebben biztos vagyok – ott meg tudja ezeket nézni.

Mai ünnepségünk az 1956-os forradalomnak emléket állító tábla avatásával be is fogja fejezni ezt a folyamatot. Ez a tábla ugyanis a forradalom mellett a megemlékezés helyét jelentheti a kommunista diktatúra áldozatainak is. Hogy miért, az reményeim szerint ünnepségünk végére kiderül.

Az 1956-os magyar forradalomnak két ismert jelképe volt: az egyik a Rákosi-korszak vörös-csillagos címere helyett újra használatba vett egykori köztársasági címer, az 1946-49

között állami címerként használt ún. Kossuth-címer. (Az még nemzeti címer volt, nagyjából azonos azzal, amire mai címerünk koronája van ráhelyezve.) A másik jelkép pedig a lyukas zászló. Ez '56 október 23-án, spontán módon jött létre Budapesten. Előzménye, hogy azt a bizonyos vörös-csillagos címert belehelyezték a kommunisták a nemzetiszínű zászlóba, és ez lett a hivatalos zászló 1949-től. (Csak egy adalék a korból: a világhírű magyar labdarúgó aranycsapat ezzel a címerrel a mezén vonult ki a pályára minden mérkőzésén.) Ezt a címet vágták ki a forradalom első óráiban több helyen is a zászlóból, így lett az „lyukas”.

Emléktáblánk ezt a zászlót jeleníti meg. Közepén ott a lyuk, de van benne egy bronz dombormű. Bármily furcsa, de azt ábrázolja, amint két szovjet katona üt-ver és rugdos egy harmadik szovjet katonát. Csakhogy ez a harmadik azért került ebbe a helyzetbe, mert ő nyelvében, kultúrájában, nemzeti hovatartozásában magyar volt. Körülbelül egyhetes kínzásának helyszíne pedig a fiúkollégium pincéjében lévő vasrácsos zárkája és vallatószozája volt. Ezt a katonát Lukács Mátyásnak hívták.

Mielőtt történetét röviden ismertetném, néhány tény el kell mondanom arról, mennyiben volt az 56-os forradalom itt a Kárpát-medencében több, mint Magyarország ügye. Mennyiben volt ez az egész magyarság ügye, ahová Lukács Mátyás is tartozott.

Amikor az 56-os forradalom eseményeiről megemlékezünk, akkor általában a budapestiekről beszélünk a legtöbbször. (Tulajdonképpen joggal.) Ugyanakkor elfelejtkezünk arról, hogy vidéki események is voltak bőséggel, amelyek részben megelőzték a budapestieket, mert pl.: az egyetemisták szervezkedése Szegeden kezdődött, az első sortűz pedig Debrecenben dördült el. A vidéki események zöme pár nap után követte a fővárosiakat, hiszen a rádión keresztül az ország lakossága gyorsan tudomást szerzett ezekről és követhette a példát. (A korszakban a rádió volt az információk legfőbb forrása.)

A vidéki – és benne békés megyei – események történetét a magyar történetírás az elmúlt két évtizedben feltárta.

Kevés szó esik azonban arról, miként viszonyult a határokon túli magyarság a magyarországi forradalomhoz. A határon túli magyarok a magyar nemzet részei voltak minimum anyanyelvük miatt – és nem románok, szlovákok, szerbek vagy ukránok, ahogy manapság is gyakran hallani nálunk. Ők folyamatosan figyelemmel kísérték, amennyire tudták, az anyaország, a „maradék-Magyarország” történetét 1920 óta. Ez különösen így volt 1945 után, amikor a néhány évi Magyarországhoz tartozást újra felváltotta a kisebbségi sors és az ebből fakadó üldöztetés. És így volt ez 1956-ban is.

Ma meglepő lehet, de a legaktívabb 56 őszén a romániai magyarság volt. Ez volt a legnagyobb létszámú magyar kisebbség és őket érte a legkevesebb megtorlás és bántalmazás a második világháború után, emiatt ők voltak a legkevésbé megfélemlítve. 1956 október végén, november elején tüntetéseken vettek részt, sokan nyíltan kiálltak a forradalom mellett, sőt: az itteni magyarok titkos szervezeteket is létrehoztak. Ennek aztán az lett a következménye, hogy itt volt a legszigorúbb a megtorlás, amelynek mértéke megközelítette a magyarországit – holott Romániában nem is volt forradalom.

Sok halálos ítélet született, sokan haltak meg börtönben, munkatáborokban vagy a kihallgatások során. A magyarok elleni megtorlás még a hatvanas évek elején is tartott. Közben pedig elkezdődött az észak-erdélyi városok (Kolozsvár, Szatmárnémeti, Nagyvárad, később Marosvásárhely) románosítása, amely a romániai magyarok 56-os aktivitására adott hosszú távú válaszként is értelmezhető.

Máshol nem volt szükség megtorlásra. Csehszlovákiában, ahol a magyarság többsége a magyar határtól maximum 50 km-re lakott (ez a mai Szlovákiában is így van) szinte minden

magyar a budapesti rádiót hallgatta. A magyar falvak utcái esténként elnéptelenedtek, mivel mindenki a rádió mellett ült és hallgatta a magyarországi híreket. Somorján, ebben a magyarlakta csallóközi kisvárosban – Budapest felhívására – még az ablakba is kitették 56. októberében a bekapcsolt készülékeket, mintha Magyarországon éltek volna. (A szívükben persze ott éltek.) Sokan nem mentek be dolgozni a magyarok közül, voltak munkahelyek, ahol elénekelték a magyar Himnuszt, máshol megkoszorúztak első világháborús magyar hősi emlékműveket. Komolyabb megmozdulások azonban nem voltak. A korabeli Csehszlovákia nyíltan magyarellenessé állt. A negyvenes évek lakosságcsere, a deportálások, a nyelvhasználat korlátozása, a mindennapi – etnikai alapú – megaláztatások miatt a megfélemlített magyar lakosság nem mert mozogni.

A korabeli jugoszláv magyarság pedig nem egyszerűen félt, hanem rettegett. 1944-45 fordulóján a kommunista jugoszláv partizánhadsereg Tito parancsára akkor végrehajtott „bácskai vérengzése” adta meg az alaphangot a második világháború vége felé. Ennek 20 és 40 000 közötti, zömmel magyar halálos áldozata volt.

Ez etnikai alapú tisztogatás, magyarellenessé genocídium – azaz tudatos népirtás – volt. Ezt pedig követte Tito sztálinista típusú diktatúrája és Jugoszláviának Magyarországgal megromló viszonya. Így aztán az ottani magyarság csendben volt és csendben maradt 1956 őszén is.

Ahol még jelentősebb számban éltek magyarok, az a terület a Szovjetunióhoz tartozott. Nos, ott sem volt semmilyen megmozdulás 1956-ban. A területet magyarul úgy hívjuk egy ideje: Kárpátalja.

Kárpátaljai Himnusz

Lukács Mátyás – akiről korábban szoltam – kárpátaljai magyar ember volt. De mit is jelent ez a földrajzi – politikai fogalom: Kárpátalja?

A XX. században született elnevezés ez. Egy évszázada még nem létezett. Amikor 1918-19 fordulóján lezajlott Magyarország katonai megszállása, már akkor felmerült: kié is legyen Magyarországnak ez az északkeleti része? Nemzetiségi szempontból ruszin (azaz a Kárpátokon belüli ukrán, vagy kárpátukrán, vagy rutén) többségű, a síksági részein – akkor még – magyar többségű terület volt ez. Nagy számban éltek itt emellett németek, zsidók, szlovákok, cigányok, románok, hucul hegyipásztorok is. A régi Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék részeiből álló terület akkor Csehszlovákiához került. (Így települtek aztán ide még csehek is.) 1938-39-ben két részletben visszakerült Magyarországhoz.

1945-ben pedig Sztálin kérésére, a nyugati hatalmak beleegyezésével megkapta a Szovjetunió és az ukrán köztársaságához csatolta Kárpátontúli Terület néven. A szovjetek ekkor kiűldözték vagy elhurcolták innen a cseh, a szlovák és a német lakosságot, a magyarok egy részét, a 14 és 50 év közötti magyar férfiakat pedig (körülbelül 100 000 embert) munkatáborokba vitték. Ezeknek harmada – fele (nem tudjuk meg pontosan soha) nem tért vissza élve. Az eltávolítottak, elpusztítottak helyére ukránokat, oroszokat és különböző ázsiai népcsoportokat telepítettek. A magyarság száma pedig azóta is állandóan zsugorodik. A terület 1991-ben a független Ukrajna része lett.

Kárpátalja legnagyobb városa ma Ungvár, egykor – többek között – Bercsényi Miklósnak,

Rákóczi főgenerálisának tulajdona volt. Itt van Huszt, melynek váráról Kölcsey Ferenc írt verset, itt van Beregszász, az egykori Bereg megye székhelye, amelynek tiszaháti része ma is Magyarországhoz tartozik. 1703-ban itt bontott zászlót a II. Rákóczi Ferenc által indított kuruc felkelés. (Az első győztes csata Tiszaújlak és Tiszabecs között zajlott. Tiszabecs ma Magyarországon van, Újlak Ukrajnában.) A legismertebb kárpátaljai város minden bizonnyal Munkács, amely Hunyadi János tulajdonában is volt, később Zrínyi Ilona védte várát, védve ezzel fiát, a későbbi II. Rákóczi Ferencet is.

Munkács szülőtte volt – haladva saját korunkhoz – pl.: Csontos Gyula, a zseniális színművész, a Hippolit, a lakáj, az első magyar filmvígjáték címszereplője. A város leghíresebb szülőttének munkásságát valamennyien ismerjük, vagy legalábbis hallottunk róla. Ő nem más, mint Lieb Mihály, a festőművész, a magyar festészet egyik legkiemelkedőbb alakja. Békéscsabán is élt, két intézmény is a nevét viseli városunkban. Nem Lieb Mihályként ismerjük persze, hanem Munkácsy Mihályként, mert németes hangzású nevét erre magyarosította. Szülővárosa nevét vette fel.

Ebben a városban, Munkácson született 1935-ben az az ember is, akire ma emlékezünk: Lukács Mátyás. Születése akkor csehszlovák állampolgárságot jelentett számára. Iskolába már Magyarországon kezdett járni, egészen 1945-ig, tanulmányait pedig a Szovjetunióban fejezte be. Édesapja fiatalon meghalt, így a tízosztályos orosz tannyelvű iskola elvégzése után munkába állt, hogy könnyítsen édesanyja helyzetén. 1953-ban megnősült, 1954-ben megszületett kislányuk: Lukács Ilona. Nem sokkal ezután, 19 évesen be kellett vonulnia a szovjet hadseregbe, ahol akkor 3 éves volt a katonai szolgálat.

1956. október 26-án riadóztatták az Ukrajnában állomásozó ezredét. Elindultak Magyarországra. Éles lőszert kaptak, ezen még a szovjet katonák is meglepődtek. A tisztek arról beszéltek, hogy Magyarországon ellenforradalom van. A teljes harckészültség elrendelése után a katonák és köztük Lukács Mátyás számára világossá vált: véres harcok következhetnek számukra. Lukács Mátyás, aki írnok és tolmács lett az ezredparancsnok mellett, a magyarországi tapasztalatok alapján néhány nap alatt rájött: itt nem ellenforradalom van, hanem egy országos méretű felkelés.

November 3-án a Békéscsaba közelében állomásozó ezredének parancsnokától meghallotta: másnap reggel ezrede megtámadja a várost. Lukács Mátyás ekkor egy egész életére kiható döntést hozott: elhatározta, értesíteni fogja a várost a fenyegető támadásról. Nem ellenállásra akarta a csabaiakat buzdítani, hanem arra, hogy mentse az életüket, bújjanak el, meneküljenek.

Ismerte alakulatának tűzerejét és egy rommá lőtt várost látott maga előtt vérbe fagyott halottakkal, jajgató sebesültekkel és úgy érezte: tennie kell valamit.

1956. november 3-án este fegyverével a kezében otthagya alakulatát, megszökött és elindult Békéscsabára. A terepet azonban nem ismerte, a sötétben eltévedt. Így terve kudarcot vallott, nem tudta értesíteni a csabaiakat. A város elleni támadás megindult, hallotta a fegyverek hangját. Saját fegyverét egy kútba dobta, szovjet egyenruháját magyarra cserélte. Úgy döntött, átáll a magyar felkelők oldalára, beáll a magyar hadseregbe. November 6-án reggel ért az itteni laktanya kapujához. Meglepetésére ott egy szovjet katona, egyik bajtársa, barátja állt őrségben. Ezrede ugyanis közben elfoglalta a magyar honvédség laktanyáját. Lukács Mátyást elfogták, és az egyik parancsnoki épület – a mai fiúkollégium – pincéjébe zárták.

Ekkor érthette meg: olyan, kevesek által járt útra lépett, amely tele lesz szenvedéssel. A megérkező katonai elhárítók egy hétig ütötték, verték, rugdosták, az egyik tiszt csaknem lelőtte. Ezután visszavitték a Szovjetunióba, ahol katonai bíróság elé állították. Az ügyész

esküszegéssel és hazaárulással vádolta. Ez hadiállapot esetén halálos ítéletet jelent. Lukács Mátyás tudta: az élete forog kockán. Őszintén és okosan védekezett. Kijelentette: hazáját el nem árulta. Ha a Szovjetuniót támadták volna meg, halálig védelmezte volna azt. Igyekezett megértetni bírásaival: neki két népe és két hazája van. Az egyik Oroszország és az orosz nép, a másik Magyarország és a magyar nép. Neki mindkettőt szeretnie kell.

Nem tudjuk, mi hatotta meg a bírakat, de végül a körlet elhagyása címén 4 év kényszermunkára ítélték: „mindössze”. Ez azonban egy szovjet lágerben halálos végű is lehetett akkor.

Lukács Mátyás jó munkájával elérte, hogy közel egy év után felesége meglátogathatta. Még levelet is írhatott a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának, amelyet Lukács Mátyásné elvihetett Moszkvába.

A vonatban összeismerkedett egy, a Kremlben járatos, barátságos idősebb hölgygel, aki pártfogásába vette. Lukácsné másnap – legnagyobb megdöbbenésére – a Kremlben Hruscsovval találta magát szemben, annak irodájában. A szovjet pártfőtitkár meghallgatta történetét. Jó egy hónap múlva Lukács Mátyás kiszabadult fogságából.

1957. december 31-én, Szilveszter napján ért haza Munkácsra, szeretteihez. Megmenekült.

A kis család öröme nem sokáig tartott. A helyi hatóságok részéről elindult ellene a hajsza. Főleg a nyugdíjas, idősebb generációhoz tartozó tisztek zaklatták, akik második világháborús veteránok voltak. A család helyzete elviselhetetlenné vált. A belügyi szervek a száműzetés mellett döntöttek. Lukács Mátyás és családja kénytelen volt a rá nehezedő fizikai, lelki és hatósági terror hatása alatt elhagyni szülőföldjét, Kárpátalját. A Krím-félszigetre mentek, Szimferopoltól 60 km-re egy kis tatár faluba. (A Krím egykor a Krími Tatár Kánság központja volt.) Egy állami gazdaságban dolgozott, becsületessége révén tiszteletet vívott ki magának, jó munkája eredményeként kereskedelmi igazgató lett. 1995-ben – immár ukrán állampolgárként – ment nyugdíjba.

1996-ban, amikor iskolánkban egy 56-os emlékkiállítás állítottunk össze a forradalom 40. évfordulója tiszteletére, Lukács Mátyás ellátogatott ide, megnézte egykori celláját is. Elmondta akkor azt is: hiába kérvényezi, az ukrán hatóságok nem engedik, hogy visszaköltözzön Munkácsra, szülővárosába. Akkor még reménykedett, hogy ez előbb-utóbb sikerülni fog. Két lánya orosz férjnek szült fiakat, akik már csak törve beszélnek a magyar nyelvet. Jaltában, a Fekete-tenger partján illetve a csendes-óceáni Szahalin szigetén élnek. Lukács Mátyás álma, hogy magyar földön, a Kárpátok közelében, a munkácsi vár alatt találja meg végső nyugalomát, nem teljesült. A hazatérésre nem kapott engedélyt, 2001-ben, 10 évvel ezelőtt, száműzetése helyén hunyt el. A Krím-félszigeten alussza örök álmát.

Lukács Mátyás életpályája nem sikertörténet. 1956 őszétől olyan irányt vett, ami miatt őt is a kommunista diktatúra áldozatának lehet tekinteni. Megverték, elítélték, táborba hurcolták, száműzték, nem engedték vissza szülőföldjére és unokái oroszok, magyar identitásuk elveszett.

Ugyanakkor Lukács Mátyás mégiscsak szerencsés ember volt. Szerencsés volt, mert túlélte meghurcoltatását. Háromszor volt életveszélyben! Először a vallatótisztt akarta agyonlőni itt a mögöttem lévő épület pincéjében, pár méterre tőlünk. Akkor egy felcsernő kiütötte a tiszt kezéből a pisztolyt és rákiáltott: „Ne bánts! Ő is egy ember!” Másodszor a hadbírószágon szánták meg valakik. Az eredeti vád alapján főbe kellett volna lőni. Valamiért megváltoztatták a

vádat, valószínűleg megszánták a vádlottat. Végülis egy huszonkét éves családapa volt, szinte még maga is gyerek. Nem végezték ki, ezt is túlélte.

Harmadszor az első táborban halhatott volna meg: itt ugyanis köztörvényes bűnözők közé került. Az ilyen táborokban a gyilkosság mindennapos dolog volt, és ezekre általában sosem derült fény, nem is nagyon nyomoztak a tettes után. Lukács Mátyás jó munkájával kiérdemelte, hogy másik táborba helyezték át, emberibb viszonyok közé. Így ezt a próbatételt is túlélte.

És ezután jött – szinte ráadásként – az a szerencsés véletlen, hogy felesége Hruscsov elé került. Valószínűleg minden diktátornak vannak jó pillanatai, amikor nagylelkű, nagyvonalú és kegyes tud lenni. Itt is ez történhetett, és Lukács Mátyás egy hónap múlva otthon volt szerettei körében. És született még egy gyermekük, és unokákat is hagyott maga után. Lukács Mátyásnak még az az elégtétel is megadatott, hogy 40 évvel később vissza tudott jönni ide, első megpróbáltatásának színhelyére. Lukács Mátyás végül 22 év helyett 66 évet élt. Az élet győzött az erőszakos halál felett.

Megpróbáltatásait azért kellett elszenvednie, mert magyar emberként nem akarta ártatlan magyar emberek vérént ontani. Nem akart saját népe ellen harcolni. Igazi bűne erkölcsi értelemben nem volt, büntetése annál inkább. Ezért gondolom azt, hogy egykori kiállításával, magyarságának vállalásával, átállási kísérletével majd szenvedéseivel kiérdemelte tőlünk azt, hogy ezzel az emléktáblával adózzunk az ő emlékének is!

Köszönöm a figyelmüket.